

M.Ö. I. BİNYILI ANADOLU MATARA TİPİ KAPLARI

Önder BİLGİ

Karakaya Barajının yapılması nedeniyle bu barajın toplayacağı gölsuyu altında kalacak olan eski eserlerin kurtarılması amacıyla O.D.T.Ü. Tarihi Eserleri Kurtarma ve Değerlendirme Araştırma Merkezi (eski adı Aşağı Fırat Projesi)'nin üstlendiği proje çerçevesinde Malatya ili Merkez ilçe Eski Malatya bucağına bağlı Fırat köyü sınırları içinde yer alan Köşkerbaba Höyükte 1979-1983 tarihleri arasında yapılan arkeolojik kurtarma kazıları sırasında M.Ö. I. binyılına tarihlenen mimari kalıntılar içinde diğer çanak-çömlek ve küçük eserler yanında matara biçimli kaplara da rastlandı. Rahmetli hocam Prof. Dr. U. Bahadır Alkım'ın anısına çıkartılması öngörülen Anadolu Araştırmaları Dergisinin bu sayısında Köşkerbaba Höyükte ele geçirilen bu orijinal eserleri onun hatırasına sunmayı zevkli bir görev saydım. Çünkü kendileri, ölümünden yıllarca önce, akademik kariyerimin doçentlik derecesini elde etmek için tez konusu ararken, beni matara biçimli kapların araştırılmasına yönlendirerek, bu kapların Anadolu'daki gelişiminin incelenerek hem arkeoloji dünyasına toplu olarak sunulmasını, hem de bana dar bir konu üzerinde derinlemesine çalışma yeteneğini sağlamıştır.

Toplam 13 adedi bulan ve ayrıntıları bir katalogda sunulan matara biçimli kaplar Köşkerbaba'da 3. kültür katıyla temsil edilen M.Ö. I. binyılın tarihlenen 2 değişik mimari tabakada bulundular. Her 2 mimari tabakada da bu kaplar yapılar içinde ve genellikle parçalanmış olarak ele geçirildiler. Her 2 tabakanın örnekleri de (Tabaka IV: Lev. I ve Tabaka III: Lev. II-V) bir istisna ile tip bakımından aynıdır. Ancak, daha geç bir devri temsil eden ve 2 evresi bulunan III. mimari tabakada ele geçirilenler arasında bezekli olanlara da rastlandı. Bunlar ya oyuk çizgilerle veya boya ile bezen-

mişlerdir. Oyuk çizgilerle bezenmiş olanlarda genel deseni tek merkezli daireler oluşturur (Lev. IV). Boya ile bezenmişlerde desenler kırmızı ve/veya siyah renk band ve çizgilerle gösterilmiştir (Lev. V).

Gerek bezeksiz, gerekse bezekli matara biçimli kaplarda gövdeler çarkta yapılmış simetrik ve/veya asimetrik sığ veya derin 2 çanağın birleştirilmesi ile oluşturulmuş ve dışarı çekik yuvarlak ağızlı bir akıtacağına kısa bir boyunla gövdeye takılmasıyla ve boyundan gövdeye uzanan şerit biçimli bir kulpla tamamlanmışlardır. Boyun üzerinde bazen bir plastik band da bulunabilir (Örneğin Bkz. Lev. I Res. 1 ve 2). Bazı örneklerde kulbun bulunmadığı taraftaki yüz düzelterek, mataranın yatay olarak durması da sağlanmıştır ki, bu tipler, bilindiği üzere, askos olarak da arkeoloji dünyasında tanınır (Lev. II Res. 4). Diğer taraftan, yukarıda da değinilen ve III. mimari tabakada ele geçirilen parça halindeki istisnai tek örneğin 2 kulplu bir mataraya ait olduğu kâğıt üzerinde yapılan tamamlamasından anlaşılmıştır (Lev. V Res. 13).

Köşkerbaba Höyükte ele geçirilmiş bulunan bu matara biçimli kaplar M.Ö. I. binyılında bir kaç merkezde¹ ele geçirilmiş olan örneklerden ziyade M.Ö. II. binyılı son çeyreğinde Anadolu'da görülenlerin benzerleridir². Bu benzerlik hem tip bakımından, hem de bir iki istisna dışında bezeme bakımındandır. Bu mataraların II. binyıldakilerden değişen tek özellikleri boyunlarının kısa ve ağız kenarlarının da dışa çekik olarak yapılmış olmalarıdır. Diğer taraftan, gövde biçimi bakımından M.Ö. II. binyılı mataralarına benzemekle beraber bu eserler yukarıda belirtilen istisna örnek dışında Anadolu'da M.Ö. II. binyıldakilerden farklı olarak daima tek kulplu olarak yapılmışlardır. Kulplar mataralarda daima boyundan gövdenin yuvarlak tarafına bağlanmışlardır. III. mimari tabakanın oyuk çizgi bezekli örneklerinde, kulplar üzerinde üçlü gruplardan oluşan plastik düğmeciklere (Lev. IV Res. 10-11) rastlanır ki, bunlar bize metal kaplarda kullanılan kulpları gövdelere tutturucu perçinleri ha-

1 Bkz. *Karahöyük Hafriyatı Raporu 1947*, Ankara 1949 T. Özgüç ve N. Özgüç; *Urartu*, Geneva 1969 *Archaeologia Mundi* B. Piotrovsky Res. 58.; *The Alishar Hüyük*, Chicago 1937 *Seasons of 1930-32 OIP XXIX* Pl. IX, a-132 H.H. von der Osten.

2 Bkz. *M.Ö. II. Binyılında Anadolu'da Bulunmuş Olan Matara Biçimi Kaplar*, İstanbul 1982 Ö. Bilgi Tablo 18.

tırlatır. Bu nedenle de M.Ö. I. binyılında matara biçimli kapların -büyük olasılıkla tunçtan- yapılmış örneklerinin de bulunduğunu gösterir. Köşkerbaba'da ortaya çıkartılan örneklerden bazılarının da metalden yapılmış olanların kopyeleri oldukları anlaşılmaktadır. Zaten, bu eserlerin metal örneklerden esinlenerek gerçekleştirildiklerini üzerlerindeki ünük bezeklerden de anlamak mümkündür. Çok ince çizgilerle oluşturulmuş olan bu bezekler, tek merkezli dairelerin aralarının diagonal damlacıklarla (Lev. IV Res. 10) veya gruplar halindeki yanyana veya birbirini kesen yarım elipslerle (Lev. IV (Lev. IV Res. 11) oluşturulmuştur. Tek merkezli daireler M.Ö. II. binyılının devamı olarak karşımıza çıkmasına karşın dairelerin içlerinin değişik desenlerle doldurulmuş olması M.Ö. I. binyılına özgüdür.

Diğer taraftan, boya bezekli matara örnekleri (Lev. V) M.Ö. II. binyılından değişik türde desenler içerirler ve bunlar görünüşe göre yine M.Ö. I. binyılına özgüdür. Kâğıt üzerinde yapılan tamamlamasından 2 kulplu olduğu ortaya çıkan matara tipi kap da siyah boya ile hem gövde, hem de kulp üzerinde bantlarla bezenmiştir. Bu özellikleri nedeniyle de M.Ö. II. binyılı mataralarından farklıdır. Bu tip mataralara, yani boyun dibinden gövdeye bağlı kulplara sahip olanlara özellikle doğu Akdeniz sahili kültürlerinde, Kıbrıs'ta hatta Ege Dünyasında bol miktarda rastlanılır ve bunların ilk örnekleri bu bölgelerde M.Ö. II. binyılında ortaya çıkmışlardır³. Büyük olasılıkla bu matara Köşkerbaba'ya güneyden ticaret yoluyla gelmiş olmalıdır.

Anadolu'da daha önce ortaya çıkartılmış bulunan eserlerden ve Malatya bölgesinde Köşkerbaba'da ele geçirilen bu örneklerden sonra mataraların M.Ö. I. binyılında da Anadolu'da sevilen bir kab formu olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Malatya bölgesinde bu kapların yaygın olarak kullanılmış olduklarını Köşkerbaba dışında Arslantepe'de⁴ ve Malatya ili içerisinde bir temel kazısı sırasında ele geçirilen, yine oyuk çizgilerle bezekli bir mataradan (Lev. IV Res. 9) açıkça görmekteyiz. Mataraların Malatya bölgesinde M.Ö.

3 Bkz. *Ancient Pottery of the Holy Land*, Jerusalem 1970 From its Beginnings in the Neolithic Period to the End of the Iron Age A. Amiran.

4 Arslantepe'de ortaya çıkartılmış bulunan ve halen Malatya Müzesi deposunda muhafaza edilmekte olan mataralar henüz yayınlanmamıştır.

I. binyılında birdenbire sevilen bir kap tipi olarak ortaya çıkmadıkları, fakat M.Ö. II. binyılı sonlarında da bu bölgede ve hatta Elazığ bölgesinde⁵ kullanılmış olanların devamları oldukları bilinmektedir. Mataraların, M.Ö. II. binyılına tarihlenen örnekleri bu bölgede diğer bir kurtarma kazının gerçekleştirildiği ve Köşkerbaba'nın hemen doğusunda ve yine Fırat Nehri kenarında yer alan Pirot Höyükte ortaya çıkartılmıştır⁶.

5 Bkz. *M.Ö. II. Binyılında Anadolu'da Bulunmuş Olan Matara Biçimli Kaplar*, İstanbul 1982 Ö. Bilgi s. 21 Tablo 16 Des. 1 ve 2.

6 Bkz. *M.Ö. II. Binyılında Anadolu'da Bulunmuş Olan Matara Biçimli Kaplar*, İstanbul 1982 Ö. Bilgi s. 23 Tablo 16 Des. 9.

Katalog¹

1. Kb. 81-29
Simetrik gövdeli, boyundan gövdeye tek kulplu matara.
Gövdede yer yer parçalar eksik. Tümlenmiş.
Yük. 24 cm Gövde çapı 20.1 cm
Grimsi kahverengi hamuru ince taneli kum ve mika katkılı, siyahımsı kahverengi astarlı ve perdahlı.
2. Kb. 82-6
Simetrik gövdeli, boyundan gövdeye tek kulplu matara.
Gövde de yer yer parçalar eksik. Tümlenmiş.
Yük. 33 cm Gövde çapı 30 cm
Koyu bej rengi hamuru ince taneli kum katkılı, koyu kahverengi astarlı ve perdahlı.
3. Kb. 82-15
Asimetrik gövdeli, boyundan gövdeye tek kulplu matara.
Gövde de yer yer parçalar eksik. Tümlenmiş.
Yük. 33 cm Gövde çapı 26 cm
Bej rengi hamuru ince taneli kum katkılı, hamuru renginde astarlı ve perdahlı.
4. Kb. 80-31
Asimetrik gövdeli, boyundan gövdeye tek kulplu matara.
Ağız kenarında ve gövde de yer yer parçalar eksik. Tümlenmiş.
Yük. 22.5 Gövde çapı 19.5 cm
Koyu bej rengi hamuru iri taneli kum katkılı, kırmızımsı bej rengi astarlı ve zayıf perdahlı.
5. Kb. 80-22
Simetrik gövdeli, boyundan gövdeye tek kulplu matara.
Gövde de yer yer parçalar eksik. Tümlenmiş. Yangın geçirmiş.
Yük. 32 cm Gövde çapı 25 cm
Koyu bej rengi hamuru iri taneli kum katkılı, kırmızımsı bej rengi astarlı ve zayıf perdahlı.

1 Köşkerbaba Höyükte ortaya çıkartılmış olan bütün mataralar Malatya Müzesinde muhafaza edilmektedir.

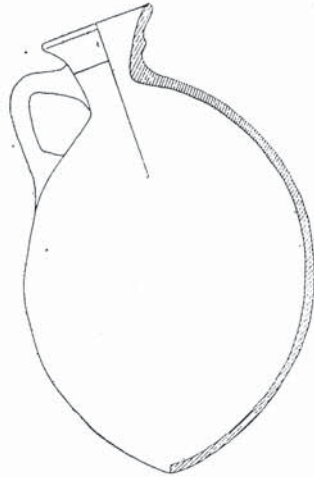
6. Kb. 79-3
Asimetrik gövdeli, boyundan gövdeye tek kulplu matara.
Gövde de yer yer parçalar eksik. Tümlenmiş. Yangın geçirmiş.
Yük. 33.8 Gövde çapı 23.5 cm
Koyu bej rengi hamuru ince taneli kum katkılı, kırmızımsı bej rengi astarlı ve perdahlı.
7. Kb. 80-167
Asimetrik gövdeli, boyundan gövdeye tek kulplu matara.
Gövde de yer yer parçalar eksik. Tümlenmiş.
Yük. 33 cm Gövde çapı 25.6 cm
Koyu bej rengi hamuru ince taneli kum katkılı, kırmızı renk astarlı ve perdahlı.
8. Kb. 80-166
Asimetrik gövdeli, boyundan gövdeye tek kulplu matara.
Gövdenin büyük bir kısmı eksik. Tümlenmiş.
Yük. 32.8 cm Gövde çapı 28 cm
Bej rengi hamuru ince taneli kum katkılı, açık kahverengi astarlı ve perdahlı.
9. Malatya Müzesi 1982-5295
Asimetrik gövdeli, boyun dibinden gövdeye tek kulplu matara.
Ağız, boyun ve kulp eksik.
Mevcut Yük. 17.1 cm Gövde çapı 15.8 cm
Bej rengi hamuru ince taneli kum katkılı, kırmızımsı bej rengi astarlı ve perdahlı.
Oyuk çizgilerle oluşturulmuş içleri ters ve düz üçgenlerle doldurulmuş bir çift tek merkezli daire ile ve boyun dibi etrafı içi çizgi içine alınmış damla desenleri ile bezenmiş.
10. Kb. 80-30
Simetrik gövdeli, boyundan gövdeye tek kulplu matara.
Gövde de yer yer parçalar eksik. Tümlenmiş. Yangın geçirmiş.
Yük. 26 cm Gövde çapı 20.4 cm
Koyu bej rengi hamuru ince taneli kum katkılı, kırmızımsı bej rengi astarlı ve perdahlı.
Oyuk çizgilerle oluşturulmuş tek merkezli dairelerle, bu dairelerin arasında yer alan daigonal kertiklerle bezekli. Kulbun üzerinde plastik düğmecikler var.

11. Kb. 80-23
Simetrik gövdeli, boyundan gövdeye tek kulplu matara.
Ağız kenarında ve gövde de yer yer parçalar eksik. Tümlemiş.
Yük. 36 cm Gövde çapı 30 cm
Bej rengi hamuru ince taneli kum katkı, kırmızımsı bej rengi astarlı ve perdahlı.
Oyuk çizgilerle oluşturulmuş üçlü tek merkezli dairelerle ve bu gruplar arasında yer alan ve bazen birbirini kesen grup çizgilerden oluşmuş yarım elipslerle bezekli.
12. Kb. 79-1
Asimetrik gövdeli, boyundan gövdeye tek kulplu matara.
Ağız, boyun ve kulp eksik.
Mevcut Yük. 18.7 cm Gövde çapı 18.2 cm
Kırmızımsı bej rengi hamuru ince taneli kum katkı, bej rengi astarlı ve perdahlı.
Kırmızı renk boya ile oluşturulmuş uçları yuvarlatılmış içi boş bir hilal deseni ile bezekli. Hilalin içi 3 yerde birbirini kesen siyah renkli çizgilerden meydana getirilmiş bir desenle doldurulmuş. Ayrıca, hilalin bir ucundan gövdenin kulpsuz tarafına doğru uzanan kırmızı renkli bir bandla bezenmiş.
13. Kb. 79-2
Simetrik gövdeli, boyundan gövdeye tek kulplu matara.
Tüm.
Yük. 29 cm Gövde çapı 25 cm
Kırmızımsı bej rengi hamuru ince taneli kum katkı, koyu kırmızı renk astarlı ve perdahlı.
Gövde kenarı ve boyun dibi etrafı siyah renk boya ile oluşturulmuş üçlü bantlarla bezenmiş.
14. A-261
Simetrik gövdeli, boyun dibinden gövdeye uzanan iki kulplu matara.
Kulp ve gövde parçası.
Tahmini Yük. 24.4 cm Gövde çapı 20.4 cm
Bej rengi hamuru ince taneli kum katkı, koyu bej rengi astarlı ve perdahlı.
Siyah boya ile oluşturulmuş, kulp ve kulpun hemen altında düz ve oval biçimli bantlarla bezenmiş.

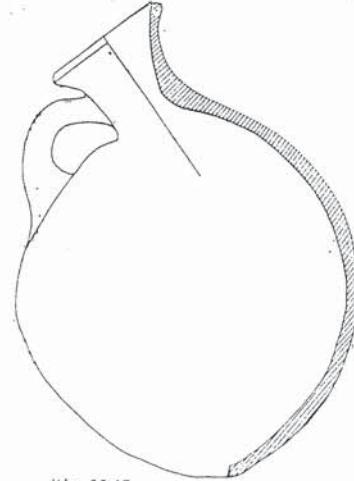
Kb. 81-29

1

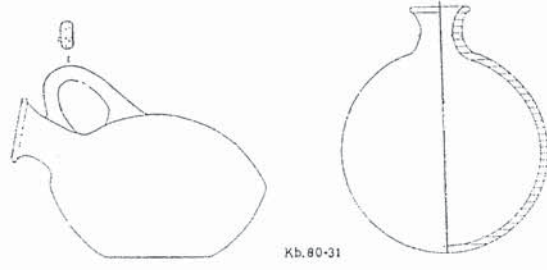
Kb. 82-6

2

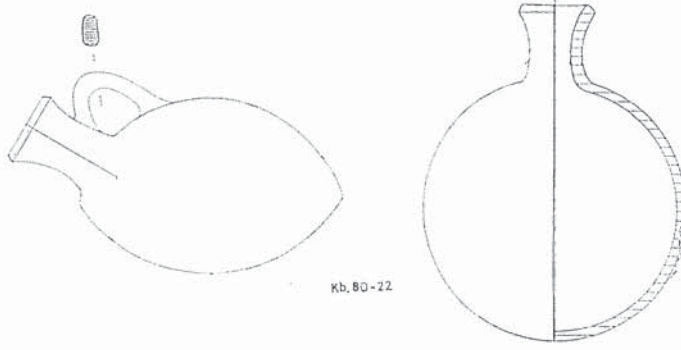
Kb. 82-15

3

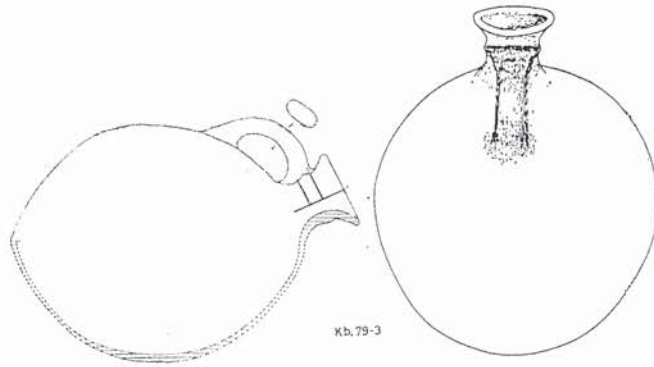
Kb. 80-31

4

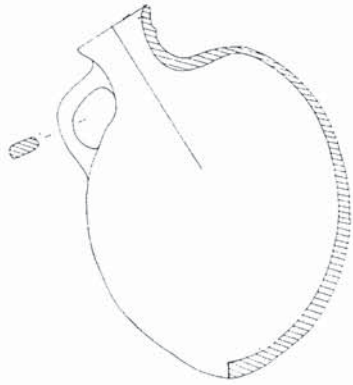

Kb. 80-22

5

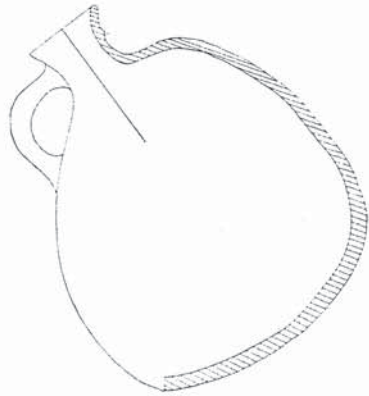
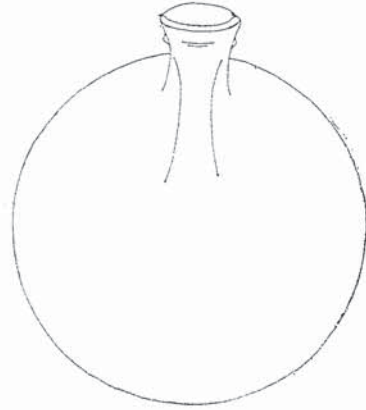

Kb. 79-3

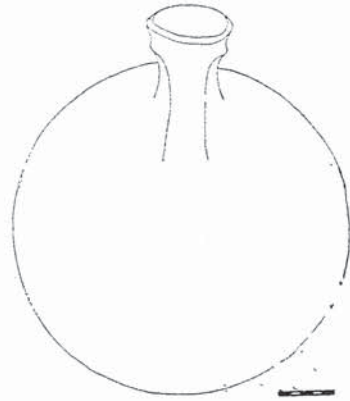
Kb. 80-167

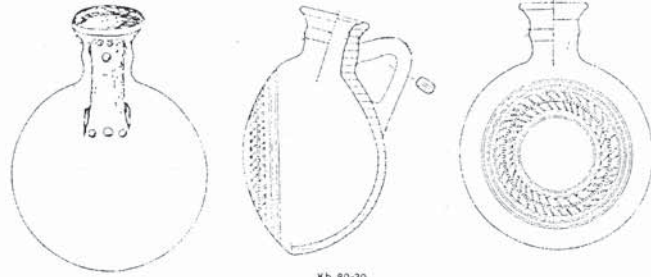
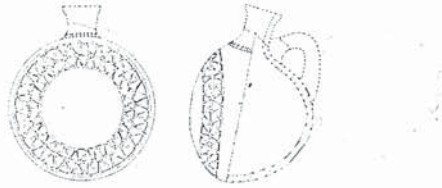
7

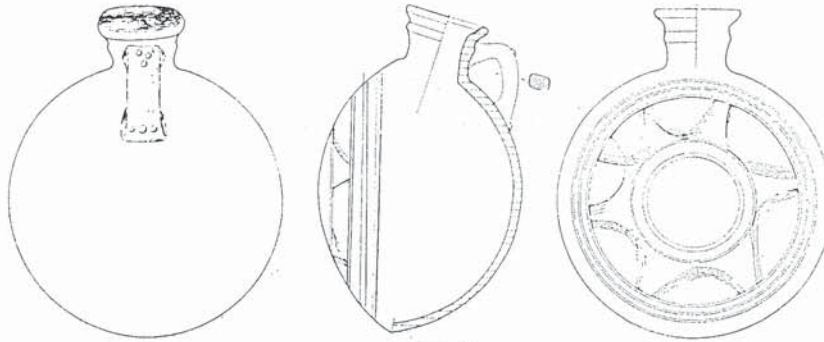
Kb. 80-166

8

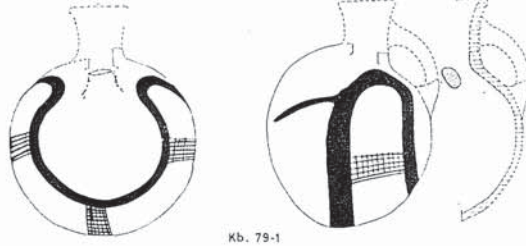

10

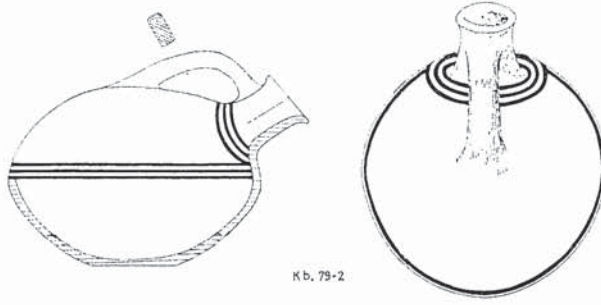

11

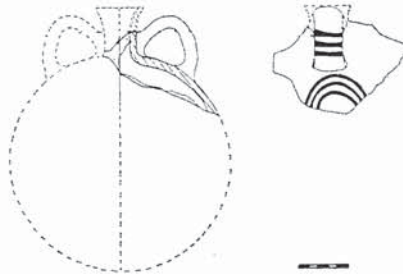
Kb. 79-1

12

Kb. 79-2

13

A. 261

14